

Krmíčková, Helena

Úsilí o vydávání našich nejstarších diplomatických pramenů : (cesta k vydávání Českého diplomatáře)

In: Krmíčková, Helena. *Edice středověkého diplomatického materiálu*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2014, pp. 10-14

ISBN 978-80-210-6999-2; ISBN 978-80-210-7002-8 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/130562>

Access Date: 19. 03. 2025

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

2 Úsilí o vydávání našich nejstarších diplomatických pramenů (Cesta k vydávání Českého diplomatáře)

Sředověká listina, která v době svého vzniku zakládala nárok právní, se v průběhu doby stává ceněným pramenem historickým. Tuto její hodnotu si začali uvědomovat již humanisté a do svých prací zařazovali listinný materiál historikové doby barokní, jak vidíme v díle Bohuslava Balbína,⁸ Tomáše Pešiny z Čechorodu⁹ či Jana Floriána Hammerschmidta.¹⁰ K dalšímu posunu ve vztahu k listině dochází v době osvícenství, kdy je její cena historická vyzdvižována před cenou právního svědectví. Listině jako původnímu prameni, která byla podle Gelasia Dobnera pravdou a duší dějin,¹¹ je leckdy dokonce věnována větší pozornost než pramenům narativním. Tento zájem o listiny můžeme sledovat zejména u benediktinů (což ostatně odpovídá i evropskému trendu, kde lze připomenout alespoň francouzské mauriny a Jeana Mabillona) a u piaristů.

Mezi benediktinskými učiteli zaujímají přední místo dva němečtí historikové Magnoaldus Ziegelbauer (1689–1750) a Oliver Legipont (1698–1758), ale především rajhradský probošt Josef Bonaventura Piter.

Ziegelbauer, benediktin ze Zwiefelaltenu, působil určitou dobu v břevnovském klášteře (a pobýval i v jeho proboštví v Rajhradu). Se svými spolupracovníky z připravované benediktinské akademie pro vzdělávání šlechtické mládeže hodlal vytvořit několikasvazkové dílo *Collectio scriptorum rerum Bohemicarum*, jehož 9. díl měl tvořit

8 Bohuslav Balbín SJ (1621–1688) historik, literární historik, básník a dramatik. Listiny otiskoval ve své práci *Miscellanea historica regni Bohemiae*. Srov. KUČERA, Jan P. – RAK, Jiří: *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*. Praha 1983.

9 Tomáš Pešina z Čechorodu (1629–1680) oficiál a generální vikář pražské arcidiecéze, děkan svatovítský, kanovník vyšehradský, historik, moravský historiograf (zakladatel moravské historiografie). Listiny otiskoval ve svých pracích *Phosphorus septicornis, stella alias matutina h. c. sanctae metropolitanae divi Viti ecclesiae Pragensis* a *Mars Moravicus sive Bella horrida et cruenta*.

10 Jan Florián Hammerschmidt (1652–1735) historik a básník, vyšehradský a staroboleslavský kanovník. Listiny otiskoval ve svých pracích *Gloria et maiestas... Wissegradensis ecclesiae in lucem publicam exposita* a *Historia... monasteriorum s. Georgii in castro Pragensi, s. Spiritus... in Antiqua urbe Pragensi*. Srov. KADLEC, Jaroslav: *Jan Florián Hammerschmidt*. Časopis Společnosti přátel starožitností 61, 1953, s. 94–104.

11 Srov. HANUŠ, Josef: *Počátky kritického dějepytu v Čechách*. Český časopis historický 15, 1909, s. 442.

český diplomatář – *Diplomatarium Bohemicum*. Tento záměr se nezdařil, zůstal pouze sebraný materiál v Ziegelbauerově pozůstalosti. Podobně tomu bylo i s plánem jeho spoluhratra Olivera Legiponta na vydávání listin českých klášterů.

Piter¹² přistoupil ke své ediční práci vybaven znalostmi z paleografie, diplomatiky, a pokud jde o jazykovou stránku, i znalostmi češtiny, což ho samozřejmě zvýhodňovalo proti cizím vydavatelům. Cílem jeho celoživotní práce byla příprava diplomatáře moravských klášterů (*Monasticon Moraviense diplomatico-historico-chronologicum*) a edice českých narativních pramenů (*Scriptores rerum Bohemicarum*). Ve vydání mu však zabránila smrt. Na Piterovu práci poté navázal jeho spoluhratr Alexius Habrich (1736–1794), ale ani jemu se nepodařilo dílo vydat, a tak zůstalo jen 11 rukopisných svazků, které přinášejí přes dva tisíce opisů listin k moravským církevním dějinám v období 11.–14. století. Tato sbírka samozřejmě obsahuje řadu listin dnes již neexistujících, které mohou být vydávány alespoň z těchto pozdních opisů.

Za Piterova nástupce se považoval piarista Gelasius Dobner,¹³ který s ním byl v čilém korespondenčním styku a velmi dobře znal jeho dílo. A právě Dobner byl první, kdo poukázal na nutnost vydat diplomatář. Realizací této myšlenky se zřejmě zabýval i on sám, protože jeho pozůstalost obsahuje několik tisíc opisů nebo regestů listin z let 1019–1760. V jeho velkém edičním díle *Monumenta historica Bohemiae nusquam antehac edita* (6 dílů vydaných v letech 1764–1785) je obsažena i řada listinářů církevních a šlechtických a listiny otiskl i v polemických poznámkách ke svému latinskému překladu Hájkovy *Kroniky – Venceslai Hajek a Liboczan Annales Bohemorum e bohemica editione latine redditi et notis illustrati... nunc plurimis animadversionibus historico-chronologico-criticis... aucti*. Po čase však toto úsilí opustil, aby se věnoval jiným svým úkolům.

Piterovým a Dobnerovým pokračovatelem v úsilí o ediční zpřístupnění diplomatického materiálu v Čechách a na Moravě se stal František Martin Pelcl,¹⁴ který první přichází s konkrétním požadavkem vydat náš diplomatář. 5. srpna 1786 vystoupil na

12 Bonaventura Josef Piter OSB (1708–1764) historik (spoluzakladatel naší kritické historiografie), knihovník a archivář působící v benediktinských klášterech v Broumově, Břevnově a zejména v Rajhradě, kde zastával funkci probošta. Srov. PAVELKOVÁ, Jindra: *Bonaventura Josef Pitr*. In: Muzeum Brněnska. Sborník 2009, s. 45–55.

13 Gelasius Dobner OSchP (1719–1790) historik, otec našeho kritického dějepisectví, editor. Srov. SLAVÍK, Bedřich: *Od Dobnera k Dobrovskému*. Praha 1975.

14 František Martin Pelcl (1734–1801) historik, literární historik, editor, první profesor české řeči a literatury na pražské univerzitě. Srov. JOHANIDES, Josef: *František Martin Pelcl*. Praha 1981 (Odkazy pokrokových osobností naší minulosti 62). HLAVÁČEK, Ivan: *F. M. Pelcl a diplomatický materiál*. In: František Martin Pelcl. Sborník příspěvků z odborného semináře. Rychnov nad Kněžnou 2001, s. 65–74; 2. vyd. in: TÝŽ: *O mých předchůdcích i současnicích*. Soubor studií k dějinám archivnictví, historiografie a pomocných věd historických. Praha 2011, s. 93–101.

schůzi České společnosti nauk a přednesl zde svůj návrh v přednášce *Über die Nothwendigkeit und Mittel ein Diplomatarium Bohemiae zu veranstalten*. Podle Pelcla měl být diplomatář protějškem ediční řady narativních pramenů *Scriptores rerum Bohemicarum*, jejíž první díl, který připravil společně s Josefem Dobrovským, již byl společností vydán. V té době měl domluveno s některými svými přáteli (mezi nimi samozřejmě nechyběl G. Dobner), že se podniku aktivně zúčastní, a spolupracovníků postupně přibývalo. Během prvního roku bylo přepsáno 337 listin, ale pak se práce pro vnitřní nesnáze společnosti zastavily. Pelclovi se nepodařilo zajistit finanční prostředky, které by umožnily vydávání diplomatáře. Teprve po téměř deseti letech, tedy roku 1795, se pokusil o obnovení prací Josef Dobrovský¹⁵ (který psal o potřebě diplomatáře již roku 1785), ale opět se objevily finanční problémy a navíc Dobrovský jako vicerektor generálního semináře opouští Prahu a odchází do Klášterního Hradiska a Pelcl se věnuje svým úkolům na univerzitě, a tak ani tento pokus nebyl úspěšný. Pelcl proto hodlal připravit alespoň prozatímní pomůcku pro poznání našich listin ve formě registáře (*Summarium diplomatum Bohemiae et Moraviae 1048–1309*), na němž pracoval se svým přítelem Janem Petrem Cerronim (1753–1826), který připravoval moravika. Ani tento podnik však nebyl pro brzkou Pelclovu smrt dokončen.

Pelcl svůj projekt diplomatáře sice neuskutečnil, ale lze si o něm učinit dobrou představu z jeho přednášky a z materiálů uložených v jeho pozůstalosti. Diplomatař měl být českomoravský a měl být doveden až do roku 1346. Měl zachycovat listiny všech vydavatelů, nejen panovnické. Listiny měly být uspořádány chronologicky s převedeným datem. Před vlastní listinou měl předcházet regist, mělo být uvedeno místo uložení listiny, její dosavadní vydání, popis vnějších a vnitřních znaků a uvedení variant v případě více originálů. Listina měla být otištěna v plném znění, které vycházelo z originálu, nikoliv z dosavadních edicí. Byly zde patrné i pokusy o paleografické srovnání. Pominut nebyl ani sfragistický materiál. V rámci edice měly být vydány také zemské desky. Třebaže Pelcl musel z těchto zásad postupně slevovat, je nutné ocenit, jak důkladně byly propracovány v době, kdy ještě neexistoval zahraniční vzor. (Německá *Monumenta Germaniae Historica* vznikají až roku 1819.)

Myšlenku diplomatáře obnovil František Palacký, který jako historiograf Českého království potřeboval korpus listin pro svou práci. Již roku 1831 vytvořil návrh edice. I v jeho pojetí měl být diplomatář českomoravský a měl být doveden až do nástupu Karla IV. Kompletní by ovšem byl jen pro období do roku 1310; pro období vlády Jana

15 Josef Dobrovský (1753–1829) literární historik, historik, editor, zakladatel slavistiky. Srov. konferenční sborník *Josef Dobrovský. Fundator studiorum slavlicorum*. Příspěvky z mezinárodní konference v Praze 10.–13. června 2003. Praha 2004.

Lucemburského, kdy počet listin značně narůstá, by byly vybrány jen nejdůležitější kusy. Zemský výbor jeho návrh schválil, a tak se Palacký, Václav Vladivoj Tomek a Karel Jaromír Erben ještě i s dalšími pomocníky pustili do opisování listin. Navazovali při tom samozřejmě také na pozůstalost Pelclovu. Jejich práce se ale omezila pouze na fázi přípravy opisů (kterých během 20 let sebrali na čtyři tisíce!), nepřistoupili ke kritickému zpracování diplomatického materiálu, což by si vyžádalo ještě další roky práce. Palacký si uvědomil, že tato práce je nad jeho časové možnosti. Situace diplomatáře připravovaného pro Čechy i Moravu se navíc zkomplikovala tím, že od roku 1836 začal na Moravě Antonín Boček vydávat *Moravský diplomatář*. František Palacký tedy po čase myšlenku diplomatáře opustil a inicioval vznik jiné ediční řady, *Českomoravských regist* (kap. 5), která měla sloužit jako prozatímní náhrada za diplomatář.

Na nutnost vydávání *Českého diplomatáře* poukázal v 70. letech 19. století letěch náš nejvýznamnější editor Josef Emler. Emler byl sice značně zaneprázdněn svými úkoly na jiných edičních projektech, ale potřebu diplomatáře, který již jiné národy měly, si plně uvědomoval. 22. listopadu 1877 vystoupil na přednášce ve Spolku historickém s požadavkem vydávat diplomatář a téhož roku ji otiskl na stránkách Časopisu Musea Království českého jako článek *O potřebě vydati diplomatář český a o tom, jak by se to díti mělo*.¹⁶ Emler navrhl, aby byl diplomatář doveden až do husitství, tedy do roku 1419, a dále stanovil pravidla, podle nichž se mělo postupovat při sbírání a opisování listin. Kladl přitom důraz na výzkum v archivech. Omezil se zde však pouze na technickou stránku, nepropracoval metodu, jak zvládnout materiál diplomaticky. Inicioval také nové práce na průzkumu archivů a opisování listin (během 20 let bylo vytvořeno na 15 tisíc opisů). Zůstalo však jen u této přípravné fáze, Emler byl zcela vytížen pracemi na jiných edicích a navíc roku 1896 vážně onemocněl.

Po Emlerovi se za myšlenku *Českého diplomatáře* postavil poslanec zemského sněmu Jaromír Čelakovský, který hledal podporu pro vydávání u zemského výboru. Roku 1898 využil příležitosti 100. výročí narození Františka Palackého a dosáhl toho, že zemský sněm vyčlenil prostředky pro přípravné práce na *Českém diplomatáři*, a tak již přípravě edice nic nebránilo (kap. 4).

Historie *Českého diplomatáře* ukazuje starobylý zájem o vydávání listinného materiálu. Zájem o úřední knihy má ale také hluboké kořeny – zvláště pokud jde o knihy, které mají s listinami velmi úzkou souvislost. Bohuslav Balbín otiskoval nejen listiny, ale vydal roku 1683 také stručná excerpta z ereckních knih. František Martin Pelcl pak zařadil do projektu vydávání diplomatáře i vydání desk zemských. Ovšem teprve v 19. století dochází k vydávání diplomatických pramenů

16 51, 1877, s. 610–625.

tohoto typu. Josef Chytil a Petr Chlumecký za účasti Karla Demutha a Adolfa Wolfskrona vydali na konci 50. let 19. století dva svazky nejstarších moravských zemských desk olomoucké i brněnské cúdy. V polovině 60. let 19. století František Antonín Tingl zahájil vydávání konfirmačních knih pražské arcidiecéze. Do konce století se pozornost editorů obrací i k urbářům (Josef Truhlář, Josef Emler), erekčním knihám (Klement Borový), soudním aktům pražské konsistoře (Ferdinand Tadra).